

กรมพระจันทบุรี

(เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ)

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
จัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙

กรมพระจันทบุรี

(เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ)

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี
จัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙

พระราชประวัติ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ในราชสกุลกิติยากรทางฝ่ายพระบิดา ราชสกุลสนิทวงศ์ทางฝ่ายพระมารดา ทรงเป็นหม่อมราชวงศ์พระธิดาพระองค์ใหญ่ พระวรรังสรรค์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ และหม่อมหลวงบัว สนิทวงศ์ กิติยากร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า สิริกิติ์ มีความหมายว่า ผู้เป็นศรีแห่งกิติยากร

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนราชินี และต่อมาเสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ จนจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และทรงเปียโนได้เป็นเยี่ยม ต่อจากนั้น พุทธศักราช ๒๔๘๙ ทรงติดตามพระบิดาซึ่งไปดำรงตำแหน่งรัฐทูตวิสามัญและอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำประเทศอังกฤษ ประเทศเดนมาร์ก และประเทศฝรั่งเศส ตามลำดับ แล้วเสด็จกลับมาทรงเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษอีกครั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงศึกษาเปียโนและด้านอื่น ๆ ณ ประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษ ได้ทอดพระเนตรความเป็นไปและสภาพบ้านเมืองของยุโรปในเวลานั้น ทรงมีสายพระเนตรทางด้านศิลปะและดนตรีอย่างลึกซึ้ง บรรดาความรู้ต่าง ๆ อันกว้างขวางนี้ได้ทรงได้รตรองกลั่นกรองเป็นพระราชดำริเกิดโครงการต่าง ๆ อันจะอำนวยประโยชน์ต่อพสกนิกรและบ้านเมืองในเวลาต่อมา

ปีพุทธศักราช ๒๔๙๑ พระวรรังสรรค์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ เมื่อยังทรงพระยศเป็นหม่อมเจ้านักขัตรมงคล และครอบครัวยังได้รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (เมื่อยังไม่ได้ทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก) พระสิริโฉมและพระจริยาวัตรสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ สมเด็จพระราชชนนี (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) ทรงขอหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ต่อหม่อมเจ้านักขัตรมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหมั้นหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๒

วันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๓ มีพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ วังสระปทุม
โปรดเกล้าฯ สถาปนาหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร เป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมราชาภิเษกแล้ว
ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงพระผนวช ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อทรง
ปรีชาสามารถสมควรแก่พระชนมายุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ ตามประกาศเฉลิมพระอภิไธย ดังนี้

ประกาศเฉลิมพระอภิไธย
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า ตามราชประเพณีเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เคยมีประกาศให้ออกพระนามว่า
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระนางเจ้า
สิริกิติ์ พระบรมราชินี ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระหว่าง
ที่ทรงผนวช และได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจแทนพระองค์ด้วยพระปรีชาสามารถ
สนองพระราชประสงค์เป็นที่เรียบร้อย เป็นการสมควรที่จะได้เฉลิมพระอภิไธยให้เชิดชู
พระเกียรติยศยิ่งขึ้น

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เฉลิมพระอภิไธยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ประกาศ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔ เป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงปฏิบัติและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทุกสถานเต็มบริบูรณ์ สมพระอิสริยยศพระอิสริยยศักดิ์ทุกประการ ทั้งในพระฐานะที่ทรงเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีผู้ทรงร่วมทุกข์สุข ทรงติดตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนพระราชกรณียกิจทั้งปวงอย่างมิได้ทรงย่อท้อ ทรงเป็นพระราชมารดาผู้ประเสริฐอบรมสั่งสอนพระราชโอรสพระราชธิดาให้ทรงทราบตระหนักหน้าที่อันพึงทรงบำเพ็ญต่อบ้านเมือง ดังพระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ ความว่า

...ข้าพเจ้าตระหนักดีว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยดำรงอยู่ได้โดยตลอดก็ด้วยความรักของประชาชน ด้วยความพร้อมใจกันปกป้องรักษาของประชาชน ข้าพเจ้าได้สั่งสอนลูก ๆ เสมอว่า ถ้าไม่ใช่เพราะคนไทยผูกใจมั่นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว สถาบันนี้ก็คงจะดำรงอยู่มาจนทุกวันนี้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นพวกเราทุกคนจึงมีหน้าที่จะต้องทำเพื่อประชาชนเสมอ...

ในส่วนที่ทรงเป็น “แม่ของแผ่นดิน” นั้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงงานเพื่อประชาชนในทุกสถานที่ ทอดพระเนตรเห็นความยากลำบากของประชาชน และความเป็นอันตรายของบ้านเมืองในระยะเวลาที่ล่อแหลม มีความขัดแย้งกันทางความคิด มีการก่อการร้าย ได้เสด็จเข้าไปสู่สมรภูมิเพื่อทรงช่วยเหลือทหารและความทุกข์ยากของราษฎรผู้ตกอยู่ในท่ามกลางอันตราย

ความจริงคำว่า “แม่ของแผ่นดิน” ตรงตามความหมายที่สุดในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจการเป็น “แม่ของแผ่นดินและประชาชน” นั้น คำว่า ประชาชน หมายถึงผู้ที่เกิดมาเป็นลูก พระราชกรณียกิจทั้งปวงที่ทรงพากเพียรมีพระราชอุตสาหะยอมเป็นไปเพื่อประชาชน และเพื่อให้บ้านเมืองเป็นปกติสุขทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพ ศิลปวัฒนธรรม อันจะทำให้บ้านเมืองมั่นคง ประชาชนหาเลี้ยงชีพได้โดยชอบ มีกำลังรักษากันเองไม่ให้เกิดภัยได้อาศัยอยู่เย็นเป็นสุข การได้เข้าถึงศิลปวัฒนธรรมภาษาของตนเองก่อให้เกิดความรักชาติที่มีฐานอันมั่นคง จึงได้ประโยชน์ทั้งรักษาสมบัติของชาติและรักษาชาติในเวลาเดียวกัน

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีผู้สรุปและแถลงหลักการทรงงานไว้อย่างดีในหนังสือ ๘๔ พรรษา ราชนิศรีแผ่นดิน ดังนี้

- โครงการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ ๔๙๙ โครงการ

- โครงการพัฒนาด้านการเกษตร ๓๘ โครงการ
- โครงการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม ๖๑ โครงการ
- โครงการพัฒนาด้านส่งเสริมอาชีพ ๒๖๐ โครงการ
- โครงการพัฒนาด้านคมนาคม/สื่อสาร ๑๔ โครงการ
- โครงการพัฒนาด้านบูรณาการ/อื่น ๆ ๗๑ โครงการ
- โครงการพัฒนาด้านสวัสดิการสังคม/การศึกษา ๕ โครงการ

นับจากวันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงงานด้วยความมุ่งมั่นและอดทน ตรากตรำพระวรกายเคียงคู่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เพื่อบรรเทาทุกข์ บำรุงสุขและสร้างรอยยิ้มแก่อาณาประชาราษฎร์มาอย่างยาวนานตลอดระยะเวลากว่า ๖๐ ปี ด้วยทรงเห็นว่าทุกข์ของราษฎรนั้นรอนไม่ได้ แม้จะต้องเสด็จพระราชดำเนินลุยน้ำ บุกป่าฝ่าดงในระยะทางไกล อันตรายรอบด้าน มิทรงเกรงกลัวและย่อท้อต่อความยากลำบาก ด้วยมีพระราชประสงค์รับทราบปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร และพระราชทานพระราชดำริให้จัดทำโครงการพัฒนาที่หลากหลายทั้งคุณภาพชีวิต อาชีพ และสิ่งแวดล้อมที่กระจายไปในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ซึ่งล้วนเป็นการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในมิติสังคม มิติศิลปวัฒนธรรม มิติสิ่งแวดล้อม และมิติเศรษฐกิจ เพื่อให้คนไทยมีสุขภาพ มีอาชีพ มีรายได้ และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์และยั่งยืน

หลักการทรงงานในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงยึดถือจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร แนวพระราชดำรินี้ด้านการทรงงานพัฒนาบนหลักการ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาในระดับพื้นฐานของประเทศ คือ “ชนบท” อันเป็นแหล่งผลิตอาหารและเกษตรกรรมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

๒. ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้าน “จิตใจ” เพื่อนำไปสู่ความสุข สันติ และเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

๓. ให้ความสำคัญกับ “โอกาส” ของราษฎร ที่จะได้รับการพัฒนาหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในภูมิภาคใด นับถือศาสนาหรือพูดภาษาใด

๔. ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ “ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” โดยมีคนเป็นศูนย์กลาง

๕. ให้ความสำคัญกับการส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร และโครงการของรัฐบาล ซึ่งยังประโยชน์สุขแก่ราษฎร

โครงการทั้งปวงนี้ย่อมมีจุดมุ่งหมายประการเดียวคือ การทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย อุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พระวิริยะอุตสาหะในการทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งปวงนี้ จึงสมดังพระราชสมัญญาอันประชาชนถวายว่า “แม่ของแผ่นดิน” อย่างแท้จริง

เดชะพระราชกุศลอันเป็นผลแห่งพระเมตตากรุณาที่หาที่สิ้นสุดสุทธาทิพย์ชโลมหล่อเลี้ยงประชากรราษฎร์และบ้านเมือง ขอสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จงทรงรู้เรื่องพระสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล พระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตเป็นหลักอันเกษมศานต์แห่งชนนิกรและพระนครสยามประเทศสืบไปชั่วกาลนาน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ

หนังสืออ้างอิง

กปร. สำนักงาน. ๘๔ พรรษา ราชนิศรีแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : สำนักงาน กปร., ๒๕๖๐.

เทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. สมเด็จพระแม่กับการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพฯ : บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕.

วิชาการ, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ. สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพฯ :

คุรุสภา, ๒๕๓๗.

“ปานลักษมีเสมอ แห่งหล้า”

ลักษมีโยว ลักษมีรว ลักษมีณิ ยา
ยานันเรศานจรหกลยา
กल्याณการ ชนกายราชัญ
ราชัญโย สกทุร ภตฺตครชาตโย //

लक्ष्म्यैव लक्ष्मीरिव लक्ष्मणी या
यानीनरेशानुचरीहकल्या।
कल्याणकारी जनकायराज्ञी
राज्ञ्यै सुभद्रं भवतुगजात्यै ॥

ทรงศรีศกโชคล้ำ	ลักษณเลอ แม่นา
ปานลักษมีเสมอ	แห่งหล้า
โดยเสด็จนเรศเฮอร์	ทุกถิ่น
เทียรทวยอยศอ้า	เอ๋ยเอื่อนอรอนงค์
กल्याณกิจล้วน	ธ ทรง สรรค์เฮย
ราชกรียกท่านธำรง	อยู่เกล้า
ขอศรีสกทฺรจง	บังเกิด
องค์อครชาตีแม่เจ้า	ไพทท้าวจอมสยาม

พระราชินีแห่งปวงชน พระองค์ใด ผู้มีลักษณดี
เป็นดังพระลักษมี ด้วยความมีสิรินนเทียร
ทรงเป็นผู้ติดตามพระนเรศในการเสด็จพระราชดำเนิน
มีถ้อยคำสดดีในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้สิ่งอันดีงาม
ขอเมืองมงคล จงบังเกิดแก่พระราชินีผู้มีพระชาติอันสูงส่งพระองค์นี้เทอญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวิช ทัดแก้ว
ประพันธ์

ในวโรกาสมหามงคลที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาได้จัดพิมพ์หนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) ออกเผยแพร่ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ องค์ต้นราชสกุล กิตติยากร ทรงเป็นบุคคลสำคัญพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์การเงินและการคลังของประเทศ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ สมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๕๐-๒๔๖๕ นับเป็นเสนาบดีกระทรวงดังกล่าวที่อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดในประวัติศาสตร์ ระหว่างที่ทรงรับราชการตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติอยู่นั้น ได้ทรงวางรากฐานและปรับปรุงงานด้านการเงินการคลังของประเทศหลายประการ ดังปรากฏในหนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) เล่มนี้

การจัดพิมพ์หนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) ขึ้นเนื่องในวโรกาสมหามงคลดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่น่ายินดี ซึ่งนอกจากจะได้ทราบถึงพระปรีชาสามารถด้านการเงินการคลังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติพระองค์นี้แล้ว หนังสือเล่มนี้ยังสามารถใช้เป็นเอกสารการศึกษาทางประวัติศาสตร์ระบบการเงินการคลังของประเทศที่ได้มีพัฒนาการสืบมาจนถึงปัจจุบัน

คำนำ

เนื่องในมหามงคลสมัยที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี น้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ที่ทรงกอบพระราชมติให้สนับสนุนให้เยาวชนไทยได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเยาวชนต่างชาติ เพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงชนชาวไทยมาโดยตลอด ในขณะเดียวกันก็ทรงอนุรักษ์งานศิลปกรรมของแผ่นดินหลายแขนงไว้อย่างมั่นคงสืบมา

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้คัดเลือกหนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) ซึ่งเป็นหนังสือเก่าที่ทรงคุณค่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์การเงินการคลังของประเทศ และแสดงถึงพระเกียรติคุณแห่งองค์ต้นราชสกุล กิตติยากร มาจัดพิมพ์เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติในโอกาสมหามงคลดังกล่าว ขอขอบคุณ ดร.พนัส สิมะเสถียร ที่กรุณาเรียบเรียงบทนำ ให้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และขอบคุณสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ที่เอื้อเฟื้อสนับสนุนหนังสือสำหรับการจัดพิมพ์

ในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา ปวงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ขอพระราชทานพระราชนุญาตถวายพระพรชัยมงคล ขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและอานุภาพอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดลบันดาลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ให้เสด็จดำรงพระราชอิสริยยศยืนนาน พระเกียรติคุณแผ่ไพศาลทั่วเมทนีดล ทรงเจริญพระชนมายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ พิพัฒนามงคล ศุภวิบุลยผลอันไพศาล จงถึงพร้อมในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สถิตเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทยตลอดชั่วกาลนาน

(ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเนนียน)

ประธานกรรมการมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

คำชี้แจง

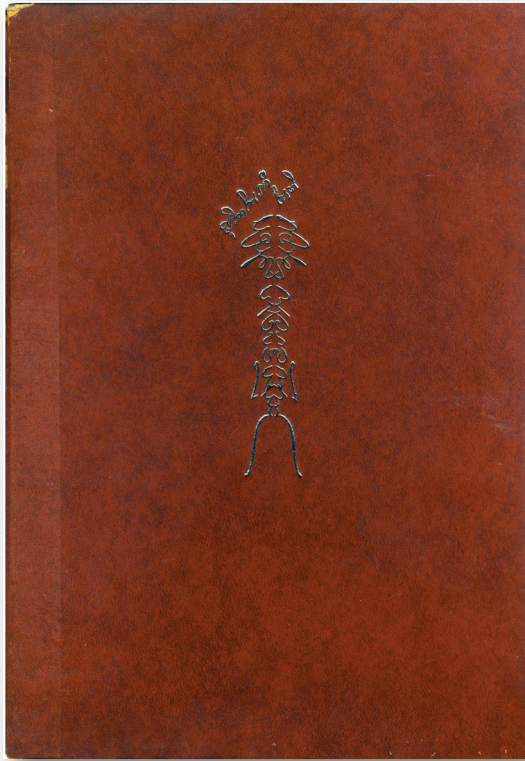

หนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) เล่มนี้ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา จัดพิมพ์ขึ้นใหม่เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในโอกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗ รอบ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙ โดยแบ่งเนื้อหาสาระออกเป็น ๓ ภาค คือ ภาคที่ ๑ เรื่อง พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ภาคที่ ๒ เรื่อง กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) ภาคที่ ๓ เรื่อง หม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร ประทานหนังสือแผนกภาษาสันสกฤต ของห้องสมุดพระเจ้าฟ้าง้าว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอสมุดวชิรราช

ที่มาและสาระสำคัญของหนังสือ

๑. พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งจากหนังสือ ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานเป็นครั้งแรกเมื่อท่านผู้หญิงบัว กิตติยากร ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ มีอายุครบ ๕ รอบ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

เนื้อหาเป็นพระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ องค์ต้นราชสกุล กิตติยากร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๗ ทรงดำรงพระอิสริยยศพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณ การศึกษาเมื่อทรงพระเยาว์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนกระทั่งทรงสำเร็จการศึกษากลับเข้ามารับราชการเพื่อบ้านเมืองในตำแหน่งต่าง ๆ สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงปฏิบัติราชการในกรมราชเลขาธุการ เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ อธิบดีกรมสารบาญชี เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทรงดำรงตำแหน่งนายกสภาเผยแผ่พาณิชย์ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ อีกตำแหน่งหนึ่ง ส่วนการเฉลิมพระอิสริยยศนั้น ในรัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับสถาปนาเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ และทรงเลื่อนพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าฟ้าง้าว กรมหลวงฯ และพระเจ้าฟ้าง้าว กรมพระฯ ในรัชกาลที่ ๖ ตามลำดับ ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นอภิรัฐมนตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สิ้นพระชนม์วันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ พระชันษา ๕๘ ปี

ปกนอกหนังสือ

ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต

ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

ปทานุกรม
บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต
ฉบับ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในคราวอายุครบ ๕ รอบ

หม่อมหลวงบัว กิตติยากร
ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ
วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒

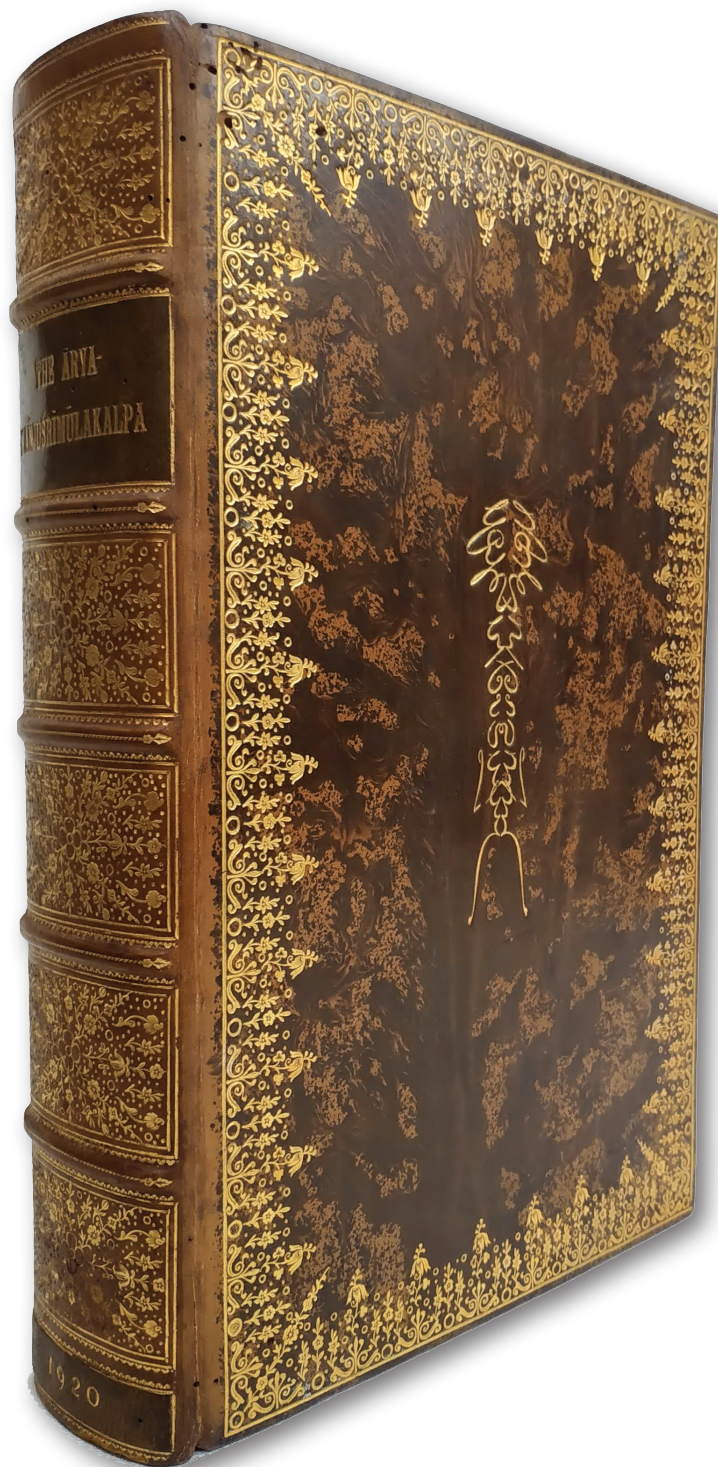
๒. กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ) เป็นหนังสือที่ข้าราชการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อน้อมรำลึกถึงพระเกียรติคุณในงานรับพระอัฐิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ที่สิ้นพระชนม์ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ หม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร พระชายา ได้ทรงเชิญพระอัฐิกลับถึงกรุงเทพมหานคร วันที่ ๑๗ ตุลาคม ปีเดียวกัน

สาระสำคัญของหนังสือ กล่าวถึงงานราชการด้านการเงินการคลังที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงแก้ไขปรับปรุง ขณะทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๐ ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ วันที่ ๑๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ รวมระยะเวลาถึง ๑๕ ปี ในรูปของกฎหมาย พระราชบัญญัติ กฎเสนาบดีระเบียบข้อบังคับ สำหรับใช้ในการปฏิบัติราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และหน่วยงานอื่น ที่มีหน้าที่เบิกจ่ายเงิน โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๐ หมวด คือ หมวดเงินตรา บประมาณ กรมพระคลังมหาสมบัติ การตรวจเงินแผ่นดิน การควบคุมเงินรายได้รายจ่าย การศุลกากร สรรพากร ฝิ่น สุรา การสถิติพยากรณ์และพาณิชย์

นอกจากงานราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ยังทรงดำรงตำแหน่งนายกสภาเผยแพร่พาณิชย์ ระหว่างวันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ด้วย งานที่ทรงปรับปรุงในตำแหน่งนี้คือ งานเรื่องที่ดินราชพัสดุ เรื่องคลังออมสิน และเรื่องการทำกับตรวดตราข้าว

๓. หม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร ประทานหนังสือแผนภาษาสันสกฤต ของห้องสมุดพระเจ้าฟ้าง้าว กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอสมุดวชิรราช เป็นหนังสือที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงสะสมไว้ครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว หม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร พระชายา ได้ประทานหนังสือเหล่านั้นจำนวน ๑,๑๙๐ เล่ม สำหรับให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์แก่หอพระสมุดวชิรราช (ปัจจุบันคือ หอสมุดแห่งชาติ) เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ รายชื่อหนังสือดังกล่าวประกาศเฉลิมพระเกียรติคุณไว้ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ วันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ หน้า ๒๓๘-๓๐๙ จัดแยกเป็นหมวดหมู่ดังนี้

หมวดพุทธศาสนา	๓๕ ฉบับ
หมวดศรัทธา	๙๙ ฉบับ
หมวดสมุทร	๒๓ ฉบับ
หมวดอิติहाสและปฺราณ	๗๗ ฉบับ
หมวดวรรณคดี	๑๐๔ ฉบับ

หนังสือภาษาสันสกฤต ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
ที่เก็บรักษาไว้ ณ ห้องหนังสือหายาก หอสมุดแห่งชาติ

หมวดพิธี	๖๕ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๑) ฉันท์	๕๔ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๒) สุภาษิต	๑๒ ฉบับ
หมวดศิลป์อื่น ๆ	๒๖ ฉบับ
หมวดอรรถศาสตร์และนิติศาสตร์	๒๑ ฉบับ
หมวดตำราแพทย์	๑๖ ฉบับ
หมวดตำราไวยากรณ์	๕๘ ฉบับ
หมวดตำราโหราศาสตร์และดาราศาสตร์	๑๒ ฉบับ
หมวดหนังสือเบ็ดเตล็ด	๑๑ ฉบับ
หมวดอภิธาน และปทานุกรม	๑๙ ฉบับ
หมวดหนังสือแบบเรียน	๑๗ ฉบับ
หมวดหนังสือภาษาปฺรากฤต	๑๘๑ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๒) ร้อยแก้ว	๑๗ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๓) จมูกู (ฉันท์และร้อยแก้วประสมกัน)	๒๓ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๔) บทละคร	๑๐๕ ฉบับ
หมวดกาพย์ (๕) อลงการ	๒๐ ฉบับ
หมวดคัมภีร์ศาสนาอื่น	๒๑ ฉบับ
หมวดหนังสือภาษาเขื่อนสกฤตและปฺรากฤต	๒๔ ฉบับ
หนังสือแผนกอื่น ๆ นอกจากแผนกบาลี	๑๓ ฉบับ
แผนกบาลี อักษรสิงห์	๔๘ ฉบับ
แผนกบาลี อักษรโรมัน	๑ ฉบับ
แผนกบาลี อักษรพม่า	๙๓ ฉบับ

รายชื่อหนังสือภาษาสันสกฤตเหล่านี้ มูลนิธิ ฯ พิจารณาเห็นว่า หากได้นำมาพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) แล้ว จะก่อให้เกิดประโยชน์เป็นแนวทางการศึกษาค้นคว้าหนังสือสำคัญทางพุทธศาสนาและภาษาศาสตร์แก่นักศึกษาผู้สนใจโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุ สามเณร อีกประการหนึ่ง ทำให้ทราบรายชื่อหนังสือภาษาบาลี สันสกฤต ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงใช้ศึกษาค้นคว้า อันแสดงให้เห็นว่า การที่ทรงมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลี สันสกฤตจนทรงได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ในทางภาษาบาลีนั้น ทรงศึกษาด้วยพระวิริยะอุตสาหะจากหนังสือประเภทใด ซึ่งจะเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลังได้ใช้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

การจัดพิมพ์หนังสือ

การจัดพิมพ์หนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) มีคำอธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนการทำงาน และการใช้หนังสือ ดังนี้

๑. **การจัดพิมพ์** มูลนิธิ ฯ ได้รับความเอื้อเฟื้อเพื่อต้นฉบับหนังสือดังกล่าวจากหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กับได้พิมพ์พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และเรื่องหม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร ประทานหนังสือแผนกภาษาสันสกฤต ของห้องสมุดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอสมุดชิราวุธ ซึ่งเดิมแยกกันอยู่คนละเล่ม ประมวลเข้าเป็นเล่มเดียวกันเพื่อความสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า โดยใช้วิธีการถ่ายภาพ (Plate) ทั้งหมด

๒. **การให้เลขหน้า** ต้นฉบับของหนังสือทั้ง ๓ เล่ม มีตัวเลขหน้าเดิมปรากฏซ้อนกันอยู่หลายแบบ ทั้งตัวเลขไทย ตัวเลขอารบิก และตัวเลขในวงเล็บ พิมพ์ไว้ทั้งด้านบน ด้านล่าง ด้านซ้าย และด้านขวาของหนังสือ ไม่อาจชี้ชัดได้แน่นอน ดังนั้น มูลนิธิ ฯ จึงจำเป็นต้องกำหนดตัวเลขหน้าขึ้นใหม่ให้แตกต่างจากต้นฉบับเดิม คือ พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร พระราชนิพนธ์คำนำสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี คำนำของมูลนิธิ ฯ คำชี้แจง สารบัญ และบทนำ เป็นส่วนที่มูลนิธิ ฯ จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ กำหนดให้ใช้ตัวเลขไทยอยู่ในวงเล็บ พิมพ์ไว้ด้านล่างตรงกลางหน้ากระดาษ

ส่วนพระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เนื้อหาหนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) และเรื่องหม่อมเจ้าหญิงอัษฎรสมาน กิตติยากร ประทานหนังสือแผนกภาษาสันสกฤต ของห้องสมุดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอสมุดชิราวุธ ไปจนจบเล่ม ใช้เลขหน้าเป็นตัวเลขไทยพิมพ์ไว้ที่ด้านล่างตรงกลางหน้ากระดาษเช่นเดียวกัน

๓. **สารบัญของหนังสือ** คงใช้อักษรวิธีตามที่ปรากฏในต้นฉบับเดิม โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ช่อง คือ ช่องแรก เป็นรายละเอียดของเนื้อหา ช่องที่ ๒ เป็นเลขหน้าตามลำดับต้นฉบับเดิม และช่องที่ ๓ เป็นเลขหน้าที่กำหนดขึ้นใหม่

๔. **การใช้หนังสือ** สามารถค้นหาข้อมูลของหนังสือได้จากรายการสารบัญของหนังสือ ซึ่งอาจใช้เลขหน้าจากต้นฉบับเดิม หรือเลขหน้าที่กำหนดขึ้นใหม่ อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่การอ้างอิงควรใช้เลขหน้าที่กำหนดใหม่ อันเป็นข้อมูลเฉพาะของการพิมพ์หนังสือในโอกาสพิเศษนี้

สารบัญ

พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	(๕)
ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร	
“ปานลัทธิมีเสมอ แห้งหล้า”	(๑๑)
พระราชนิพนธ์คำนำ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	(๑๓)
คำนำของมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา	(๑๔)
คำชี้แจง	(๑๕)
สารบัญ	(๒๑)
บทนำ	(๓๒)

เลขหน้าเดิม เลขหน้าใหม่

๑ พระประวัติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ	-	๑
พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ	-	๕
ทรงถ่ายครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒		
๒ กรมพระจันทบุรี	-	๗๓
(เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ)		
พระรูปทรงเครื่องยศมหาอำมาตย์เอก กระทรวงพระคลัง ฯ	-	๗๗
ทรงฉายประทานพระยาโกมารกุลมนตรี		
สารบาญ	ก	๗๙
ไว้อาลัย	(๑)	๘๓
ประกาศตั้งผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	-	๘๙
ประกาศตั้งเสนาบดี	-	๙๐
หมวดที่ ๑ เงินตรา	๑	๙๑
ธนบัตร	๑	๙๑
ทุนสำรองธนบัตร	๒	๙๒

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๕๙	๒	๙๒
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๖๐	๕	๙๕
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พระพุทธศักราช ๒๔๖๐ ฉบับที่ ๒	๗	๙๗
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ ฉบับที่ ๒	๙	๙๙
ธนบัตร ๑ บาท	๑๑	๑๐๑
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๑	๑๒	๑๐๒
ประกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยการจำหน่ายธนบัตร ราคาใบละ ๑ บาท	๑๓	๑๐๓
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๑ ฉบับที่ ๓	๑๕	๑๐๕
ประกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่องออกธนบัตรแก้ราคา	๑๖	๑๐๖
งดการจ่ายเงินให้ผู้นำธนบัตรมาขึ้น	๑๘	๑๐๘
พระราชบัญญัติธนบัตรเพิ่มเติมชั่วคราว พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ ฉบับที่ ๔	๑๘	๑๐๘
ราคาสมบัติของกรมธนบัตร	๒๐	๑๑๐
พระราชบัญญัติเพิ่มเติมชั่วคราว พระพุทธศักราช ๒๔๖๓	๒๐	๑๑๐
เงินพดด้วง	๒๒	๑๑๒
ประกาศยกเลิกไม่รับแลกเงินบาทพดด้วง	๒๒	๑๑๒
มาตราทองคำ	๒๓	๑๑๓
พระราชบัญญัติมาตราทองคำ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗	๒๔	๑๑๔
เงินเหรียญต่าง ๆ	๔๑	๑๓๑
ประกาศบอกขนาดสัณฐานลวดลาย แลอักษรจารึกในเหรียญกระษาปณ์ต่าง ๆ	๔๑	๑๓๑
เหรียญกระษาปณ์ทอง	๔๒	๑๓๒
เหรียญกระษาปณ์เงิน	๔๒	๑๓๒
เหรียญกระษาปณ์ทองขาวทองแดง	๔๓	๑๓๓
ประกาศรับแลกเหรียญกระษาปณ์อย่างเก่า กับเหรียญกระษาปณ์อย่างใหม่	๔๓	๑๓๓

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ประกาศยกเลิกใช้ เหรียญเฟื้อง เบี้ยทองแดง และสตางค์ทองขาวอย่างเก่า	๔๕	๑๓๕
ประกาศให้ใช้เงินเหรียญบาทอย่างใหม่ แลบอกสัณฐานลวดลาย	๔๗	๑๓๗
ประกาศเลิกใช้เงินเหรียญสลึง	๔๘	๑๓๘
ประกาศเลิกใช้เงินเหรียญบาทตราพระเกี้ยวและตรามงกุฏ	๕๐	๑๔๐
ประกาศให้ใช้เงินเหรียญสองสลึง กับเงินเหรียญหนึ่งสลึงอย่างใหม่ แลบอกสัณฐานลวดลาย	๕๒	๑๔๒
พระราชบัญญัติเงินตรา พุทธศักราช ๒๔๗๑	๕๔	๑๔๔
ประกาศเปลี่ยนนามกรมธนบัตรเป็นกรมเงินตรา	๖๗	๑๕๗
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยการจำหน่ายธนบัตร พุทธศักราช ๒๔๗๑	๖๘	๑๕๘
ประกาศกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ความในมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติเงินตรา พระพุทธศักราช ๒๔๗๑	๖๙	๑๕๙
หมวดที่ ๒ บบประมาณ	๗๑	๑๖๑
พระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๖	๗๒	๑๖๒
ข้อบังคับเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตามมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๖	๗๕	๑๖๕
หมวดที่ ๓ กรมพระคลังมหาสมบัติ	๗๘	๑๖๘
ประกาศเปลี่ยนนาม กรมเก็บ เป็นกรมพระคลังมหาสมบัติ	๗๘	๑๖๘
ประกาศย้ายการคลังในมณฑลกรุงเทพ ฯ ไปขึ้นอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๗๙	๑๖๙
หมวดที่ ๔ การตรวจเงินแผ่นดิน	๘๑	๑๗๑
ประกาศตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดิน	๘๑	๑๗๑
ประกาศกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๘๓	๑๗๓
หมวดที่ ๕ การควบคุมเงินรายได้รายจ่าย	๘๗	๑๗๗
ประกาศหน้าที่ราชการ แลเปลี่ยนนามกรมตรวจแลกรมสารบัญชี เป็นกรมบัญชีกลาง	๘๗	๑๗๗
กฎข้อบังคับต่าง ๆ ว่าด้วยการจ่ายเงิน	๘๙	๑๗๙
๑. การจ่ายเงินให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐบาล	๘๙	๑๗๙

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ข้อบังคับเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยการสั่งจ่ายเงินพระคลังให้แก่บริษัท หรือบุคคลซึ่งเป็นเจ้าหนี้รัฐบาล	๙๐	๑๘๐
๒. เงินเดือนย้ายตำบล	๙๒	๑๘๒
ข้อบังคับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยการจ่ายเงินเดือนข้าราชการย้ายตำบล พ.ศ. ๒๔๕๗	๙๒	๑๘๒
๓. เบี้ยเลี้ยงย้ายตำบลชั่วคราว	๙๔	๑๘๔
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยเบี้ยเลี้ยงย้ายตำบลชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๕๗	๙๔	๑๘๔
๔. ค่าเช่าบ้าน	๙๖	๑๘๖
ข้อบังคับเงินค่าเช่าบ้าน	๙๖	๑๘๖
ประกาศเพิ่มเติมข้อบังคับเงินค่าเช่าบ้าน พุทธศักราช ๒๔๖๒	๑๐๕	๑๙๕
ข้อบังคับเงินค่าเช่าบ้านเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๖๙	๑๐๖	๑๙๖
๕. เงินเพิ่มพิเศษณะเพาะตัว	๑๐๗	๑๙๗
ข้อบังคับเพิ่มเงินเดือนณะเพาะตัว	๑๐๘	๑๙๘
ข้อบังคับแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับเพิ่มเงินเดือนณะเพาะตัว (ฉบับที่ ๑) พุทธศักราช ๒๔๖๒	๑๑๐	๒๐๐
บำนาญ	๑๑๑	๒๐๑
พระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๖๐	๑๑๑	๒๐๑
พระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๑	๑๑๓	๒๐๓
ใบแนบแสดงตำแหน่งและอัตราเงินเดือน สำหรับเทียบคำนวณบำนาญข้าราชการสถานทูต ตามความในมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติ บำเหน็จบำนาญข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๑	๑๒๓	๒๑๓
ประกาศสมทบกรมตรวจเงินแผ่นดิน และ กรมพระคลังมหาสมบัติ เข้ากับกรมบัญชีกลาง และตั้งกรมรักษาที่หลวงและกัลปนา	๑๒๕	๒๑๕
ประกาศสถาปนาพระอิสริยยศ เป็นกรมหลวง	(๑)	๒๑๗
หมวดที่ ๖ การศุลกากร	๑๒๗	๒๒๑
ประกาศกรมศุลกากร	๑๒๘	๒๒๒

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
กฎเสนาบดี ว่าด้วยการอนุญาตให้บรรทุกปืน และเครื่องกระสุนปืน ลงเรือที่เมืองสิงคโปร์ และนำอาวุธเข้ามาทางท่ากรุงเทพ ฯ ตามพระราชบัญญัติปืน ร.ศ. ๑๓๑	๑๒๘	๒๒๒
ประกาศตักเตือนของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๑๓๑	๒๒๕
ประกาศห้ามมิให้บรรทุกกันชาออกจากพระราชอาณาจักร	๑๓๒	๒๒๖
พระราชบัญญัติศุลกากร พุทธศักราช ๒๔๖๔	๑๓๓	๒๒๗
หมวดที่ ๗ สรรพากร	๒๐๗	๓๐๔
ประกาศยกกรรมสรรพากรใน ขึ้นอยู่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๒๐๘	๓๐๕
ประกาศยกกรรมสรรพากรนอก มาขึ้นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๒๐๙	๓๐๖
แล รวมกับกรมสรรพากรใน เปลี่ยนนามเป็นกรมสรรพากร		
ค่านา	๒๑๑	๓๐๘
กฎข้อบังคับว่าด้วยการสำรวจแลเก็บเงินอากรค่านา พ.ศ. ๒๔๕๘	๒๑๒	๓๐๙
ค่าไถ่ยาสูบ	๒๒๔	๓๒๑
ประกาศใช้พระราชบัญญัติเปลี่ยนวิธีเก็บภาษียา	๒๒๕	๓๒๒
พุทธศักราช ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๑๙) ในมณฑลภาคพายัพ		
ประกาศ ยกเลิกประกาศเก็บภาษีภายในแก่ยาสูบ	๒๒๖	๓๒๓
ในจังหวัดเพชรบูรณ์ แลจังหวัดหล่มสักดี		
ลงวันที่ ๕ ตุลาคม ศก ๑๒๗ ให้ใช้พระราชบัญญัติ		
เปลี่ยนวิธีเก็บภาษียา ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ศก ๑๑๙		
แลพระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีเก็บภาษีไถ่ยาสูบ		
ลงวันที่ ๓ มิถุนายน ศก ๑๒๓ แทน		
อากรค่าน้ำ	๒๒๗	๓๒๔
ประกาศกระแสพระบรมราชโองการจัดปันหน้าที่ราชการในระหว่าง	๒๓๐	๓๒๗
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับกระทรวงเกษตรธิการ ในเรื่อง		
เพาะพืชพันธุ์สัตว์น้ำ พุทธศักราช ๒๔๖๔		
รัชชูปการ	๒๓๒	๓๒๙

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ มณฑลวันตกเฉียงเหนือ แลกขั้วข้อบังคับบรรดาที่ตั้งขึ้น ตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้พระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) แลพระราชบัญญัติเพิ่มเติมการเก็บเงินค่าราชการ (ร.ศ. ๑๒๐) ลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม (ร.ศ. ๑๒๓) และลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘ แทน พระราชบัญญัติเพิ่มเติม การเก็บเงินค่าราชการ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐	๒๓๒	๓๒๙
ประกาศ แก่พระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐	๒๓๔	๓๓๑
พระราชบัญญัติลักษณะการเก็บเงินรัฐชูปการ พุทธศักราช ๒๔๖๒	๒๓๕	๓๓๒
นามพระราชบัญญัติและกำหนดท้องที่และวันให้ใช้	๒๓๖	๓๓๓
คำอธิบายคำซึ่งกล่าวในพระราชบัญญัตินี้	๒๓๗	๓๓๔
กำหนดอัตราเงินรัฐชูปการ	๒๓๘	๓๓๕
กำหนดบุคคลซึ่งต้องถวายเงินรัฐชูปการ	๒๓๙	๓๓๖
กำหนดบุคคลซึ่งยกเว้นไม่ต้องถวายเงินรัฐชูปการ	๒๓๙	๓๓๖
กำหนดให้เสนาบติมีอำนาจในการตั้งเจ้าพนักงาน	๒๓๙	๓๓๖
หรือเจ้าบ้านสำรวจเงินรัฐชูปการ	๒๔๐	๓๓๗
กำหนดหน้าที่เจ้าบ้านในการสำรวจเงินรัฐชูปการ	๒๔๑	๓๓๘
หน้าที่ชายฉกรรจ์ซึ่งต้องเสียเงินรัฐชูปการ	๒๔๑	๓๓๘
ว่าด้วยการที่ชายฉกรรจ์จะไปต่างท้องที่	๒๔๒	๓๓๙
ก่อนกำหนดเวลาสำรวจแลเก็บเงินรัฐชูปการ		
ว่าด้วยเงินรัฐชูปการค้าง	๒๔๓	๓๔๐
อำนาจเจ้าพนักงานในการเร่งเก็บเงินรัฐชูปการที่ค้าง	๒๔๓	๓๔๐
ว่าด้วยการจ่ายส่วนลด	๒๔๔	๓๔๑
ให้เสนาบติมีอำนาจตั้งกฎเสนาบติ	๒๔๔	๓๔๑
เสนาบติรักษาพระราชบัญญัติ	๒๔๕	๓๔๒
กำหนดการฟ้องเจ้าพนักงานซึ่งกระทำการตามพระราชบัญญัติ	๒๔๕	๓๔๒

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
กฎหมายที่กำหนดวิธีการสำรวจเก็บเงินรัชูปการ	๒๔๕	๓๔๒
พุทธศักราช ๒๔๖๒		
กำหนดเจ้าพนักงานตำแหน่งใดกระทำการสำรวจ	๒๔๖	๓๔๓
แลตรวจสอบการสำรวจผู้ต้องเสียเงินรัชูปการ		
กำหนดเจ้าพนักงานตำแหน่งใดมีหน้าที่เก็บเงินรัชูปการ	๒๔๗	๓๔๔
ระเบียบการสำรวจ หรือการจดทะเบียนสำรวจ	๒๔๗	๓๔๔
ระเบียบการตรวจสอบทะเบียนสำรวจ ผู้ซึ่งต้องเสียเงินรัชูปการ	๒๔๘	๓๔๕
ระเบียบการตั้งเงินคงเรียก	๒๔๙	๓๔๖
ระเบียบการเก็บเงินรัชูปการ	๒๕๐	๓๔๗
ระเบียบการตรวจสอบการเสียเงินรัชูปการ	๒๕๑	๓๔๘
ระเบียบการสำรวจแลเก็บเงินแก่ชายฉกรรจ์ที่อยู่เรือ	๒๕๓	๓๕๐
กำหนดให้เทศบาลออกประกาศให้พลเมืองทราบ	๒๕๓	๓๕๐
ต้องรับผิดชอบอย่างไรในการเสียเงินรัชูปการ		
ระเบียบการถอนคืนเงินรัชูปการ	๒๕๔	๓๕๑
แสดงลัทธิดำเนินการผ่อนผันเสียเงินรัชูปการ	๒๕๖	๓๕๓
ให้แก่บุคคลบางจำพวก		
กำหนดวิธีจำหน่ายเงินรัชูปการ	๒๕๗	๓๕๔
พระราชบัญญัติเพิ่มเติมการเก็บเงินรัชูปการ พุทธศักราช ๒๔๖๒	๒๕๘	๓๕๕
พระราชบัญญัติเงินรัชูปการ พุทธศักราช ๒๔๖๘	๒๖๐	๓๕๗
กฎหมายกำหนดวิธีการสำรวจเก็บเงินรัชูปการ	๒๗๑	๓๖๘
พุทธศักราช ๒๔๖๙		
พระราชบัญญัติเงินรัชูปการแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๓	๒๗๖	๓๗๓
อาการการพะนัน	๒๗๘	๓๗๕
ประกาศพระราชบัญญัติอาการการพะนันแก้ไขเพิ่มเติม	๒๗๘	๓๗๕
พุทธศักราช ๒๔๕๘		
ประกาศยกเลิกกฎหมายสำหรับอาการการพะนัน	๒๘๐	๓๗๗
ในมณฑลกรุงเทพฯ ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๕		
(ร.ศ. ๑๒๑) ซึ่งใช้ในกรุงเทพมหานคร ให้ใช้กฎหมายนี้		
สำหรับอาการการพะนันให้ใช้ในมณฑลชั้นใน พุทธศักราช ๒๔๕๙		
(ร.ศ. ๑๒๕) แทน		

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
พระราชบัญญัติอากรการพนันเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๖๑	๒๘๒	๓๗๙
ประกาศยกเลิกกฎเสนาบดีสำหรับอากรการพนันในมณฑลพายัพ ให้ใช้กฎเสนาบดีสำหรับอากรการพนันในมณฑลชั้นใน ร.ศ. ๑๒๕ แลประกาศกระแสพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ขึ้นในมณฑลภาคพายัพ ภาษีภายใน	๒๘๔	๓๘๑
ประกาศยกเลิกด้านสรรพภาษีภายใน ในเมืองประทุมธานี แขวงมณฑลกรุงเก่า แลให้ใช้ประกาศเสนาบดีแก้วิธีเก็บภาษี น้ำตาลโตนด ลงวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ กับประกาศเพิ่มเติมวิธีเก็บภาษีต้นตาลโตนด ลงวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ในเขตต์แขวงเมืองประทุมธานี	๒๘๖	๓๘๓
พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติพิกัดภาษีภายใน พ.ศ. ๒๔๖๒	๒๘๗	๓๘๔
ประกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยราคาขายหม้อตาล	๒๘๙	๓๘๖
ประกาศแก้ไขข้อความในประกาศแก้อัตราภาษีภายใน มณฑลนครศรีธรรมราช ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม ศก ๑๒๑	๒๙๐	๓๘๗
ประกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กำหนดอัตราค่าภาษีภายในแก่ยางรับเบอร์ สำหรับใช้ในพุทธศักราช ๒๔๖๓	๒๙๑	๓๘๘
ประกาศ งดการจัดเก็บภาษียางรับเบอร์ ลงวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๓ ในมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี มณฑลภูเก็ต มณฑลสุราษฎร์ มณฑลจันทบุรี ไว้ชั่วคราว	๒๙๓	๓๙๐
พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติพิกัดภาษีภายใน พุทธศักราช ๒๔๗๐	๒๙๔	๓๙๑
อากรจันอับ	๒๙๖	๓๙๓
ประกาศ ยกเลิกพระราชบัญญัติอากรจันอับ ร.ศ. ๑๑๑ ภาษีฆ่าสัตว์	๒๙๗	๓๙๖
ภาษีอากรอื่น ๆ	๓๐๐	๓๙๗
	๓๐๑	๓๙๘

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ประกาศแก้ไขเพิ่มเติมภาษีเรือโรงรำน พุทธศักราช ๒๔๗๔	๓๐๑	๓๙๘
ประกาศว่าด้วยการใช้ประกาศแก้ไขเพิ่มเติมภาษีเรือโรงรำน พุทธศักราช ๒๔๗๔	๓๐๒	๓๙๙
หมวดที่ ๘ ผืน เปลี่ยนจากผูกขาด เป็นรัฐบาลจัดทำ	๓๐๔	๔๐๑
พระราชบัญญัติผืน พุทธศักราช ๒๔๗๒	๓๐๘	๔๐๕
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ออกตามความในมาตรา ๗๐ แห่งพระราชบัญญัติผืน พุทธศักราช ๒๔๗๒	๓๒๙	๔๒๖
หมวดที่ ๙ สุรา เปลี่ยนจากผูกขาดเป็นรัฐบาลจัดทำ	๓๔๒	๔๓๙
กิงกรรมการพิจารณาใบอนุญาต	๓๔๓	๔๔๐
แจ้งความกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๓๔๔	๔๔๑
แจ้งความกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๓๔๖	๔๔๓
จัดระเบียบงาน	๓๔๙	๔๔๖
แจ้งความกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๓๔๙	๔๔๖
ตั้งเจ้าพนักงาน	๓๕๐	๔๔๗
พระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๕๗	๓๕๐	๔๔๗
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยเจ้าพนักงานสำหรับทำการเก็บภาษีชั้นใน	๓๕๒	๔๔๙
แก้กฎหมายเก่า	๓๕๓	๔๕๐
พระราชบัญญัติแก้ไขภาษีชั้นใน พุทธศักราช ๒๔๕๙	๓๕๓	๔๕๐
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยระเบียบการจดใบอนุญาตขึ้นสุรา	๓๕๕	๔๕๒
ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๕๗		
แก้พิกัดภาษี	๓๕๙	๔๕๖
พระราชบัญญัติภาษีชั้นในเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๖๐	๓๖๐	๔๕๗
หมวดที่ ๑๐ การสถิติพยากรณ์และการพาณิชย์	๓๖๖	๔๖๓
กำเนิดแห่งสภาเผยแผ่พาณิชย์และกระทรวงพาณิชย์		
ประกาศตั้งกรมสถิติพยากรณ์	๓๖๖	๔๖๓
ประกาศเพิ่มนามกรมสถิติพยากรณ์	๓๖๗	๔๖๔
ประกาศสถาปนาพระอิสสิริยยศ เป็นกรมพระ	(๑)	๔๗๑

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
หมวดที่ ๑๑ ที่ดินราชพัสดุ	๓๗๓	๔๗๕
แจ้งความให้ทราบทั่วกัน	๓๗๔	๔๗๖
หมวดที่ ๑๒ คลังออมสิน ตั้งคลังออมสิน	๓๗๙	๔๘๑
พระราชบัญญัติคลังออมสิน พุทธศักราช ๒๔๕๖	๓๘๐	๔๘๒
กฎข้อบังคับ ตั้งขึ้นตามมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติคลังออมสิน พุทธศักราช ๒๔๕๖	๓๘๓	๔๘๕
หมวดที่ ๑๓ การพิทักษ์ทรัพย์สิน	๔๐๒	๕๐๔
พระราชบัญญัติห้ามการค้าขายกับชนชาติเป็นศัตรู	๔๐๒	๕๐๔
พระราชบัญญัติเพิ่มเติมพระราชบัญญัติห้ามการค้าขาย กับชนชาติเป็นศัตรู	๔๐๙	๕๑๑
ประกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ตามพระราชบัญญัติห้ามการค้าขายกับชนชาติเป็นศัตรู	๔๑๑	๕๑๓
พระราชบัญญัติเพิ่มเติมห้ามการค้าขายกับชนชาติศัตรู พุทธศักราช ๒๔๖๐	๔๑๒	๕๑๔
ประกาศเรียกบาญชีทรัพย์สินสมบัติของบุคคลในบังคับสยาม อันตกอยู่ในประเทศศัตรู หรือในดินแดนที่ศัตรูยึดไว้ กับบาญชีทรัพย์สินที่บุคคลในบังคับสยามจะเรียกจากบุคคล ห้าง แลบริษัท ซึ่งทำกิจการค้าขายประจำอยู่ในประเทศ หรือดินแดนเหล่านั้น และตั้งนายทะเบียนสำหรับ รวบรวมบาญชีทรัพย์สินสมบัติของบุคคลในบังคับสยาม	๔๑๖	๕๑๘
ประกาศเรียกบาญชีค่าเสียหายที่บุคคลในบังคับสยาม จะเรียกจากรัฐบาลศัตรู	๔๑๗	๕๑๙
กฎเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	๔๑๙	๕๒๑
หมวดที่ ๑๔ การเกื้อหนุนราษฎรที่ต้องอุทกภัย	๔๒๑	๕๒๓
ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ	๔๒๑	๕๒๓
ประกาศกรมการจัดการเกื้อหนุนราษฎรที่ต้องอุทกภัย	๔๒๒	๕๒๔
หมวดที่ ๑๕ การกำกับตรวจตราเข้า	๔๒๔	๕๒๖
การกำกับตรวจตราข้าวปี ๒๔๖๒-๒๔๖๓	๔๒๕	๕๒๗
ข้าวที่ส่งไปต่างประเทศปี ๒๔๖๑	๔๒๘	๕๓๐

	เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ราคาถัวแห่งข้าวหาบหนึ่งแสดงตามรายเดือน ข้าวชวานาสวนที่ ๑	๔๒๙	๕๓๑
รวมทั้งค่าภาษีแลค่ากระสอบ		
ห้ามการส่งข้าวออกนอกพระราชอาณาเขตต์	๔๓๐	๕๓๒
ราคาถัวแห่งข้าวหาบหนึ่ง แสดงตามรายเดือน	๔๓๔	๕๓๖
สำหรับข้าวชวานาสวนที่ ๑ รวมทั้งค่าภาษีและค่ากระสอบ		
ข้าวปี ๒๔๖๒ เสีย	๔๓๕	๕๓๗
พระราชบัญญัติกำกับตรวจตราข้าว	๔๓๖	๕๓๘
จำนวนแลราคาข้าวที่ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ ใน ค.ศ. ๑๙๒๐	๔๓๙	๕๔๑
ราคาถัวแห่งข้าวหาบหนึ่ง แสดงตามรายเดือน ข้าวชวานาสวนที่ ๑	๔๔๑	๕๔๓
รวมทั้งค่าภาษีแลค่ากระสอบ		
ข้าวปี ๒๔๖๓	๔๔๑	๕๔๓
วิธีการสำหรับกำกับตรวจตราข้าวที่ส่งไปต่างประเทศปี ค.ศ. ๑๙๒๑	๔๔๒	๕๔๔
เลิกการกำกับตรวจตราข้าว	๔๔๔	๕๔๖
จำนวนข้าวส่งไปต่างประเทศแลราคาระหว่างยุคปลายปี ๒๔๖๓	๔๔๔	๕๔๖
รวมความ	๔๔๕	๕๔๗
วันพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ	-	๕๔๙
๓ กรมศิลปากร เรื่องหม่อมเจ้าหญิงอัษฎรรสมาน กิตติยากร	-	๕๕๑
ประทานหนังสือแผนกภาษาสันสกฤต ของห้องสมุด		
พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอสมุดวชิราวุธ		
บรรณานุกรม	-	๖๒๕
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา	-	๖๒๗
พระนามและรายนามคณะกรรมการมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา	-	๖๒๘
ในพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี		
คณะบรรณาธิการ	-	๖๒๙

บทนำ

งานการคลังได้มีอยู่คู่กับการปกครองประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ต่อมาได้มีการจัดตั้งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ในสมัยอยุธยาตอนต้นเมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองแผ่นดิน เป็นแบบจตุสดมภ์ แบ่งเป็น ๔ กรม คือ กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา และได้ใช้ระเบียบการปกครองแบบจตุสดมภ์นี้ตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการปฏิรูปการปกครองและจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ ในขั้นแรกได้ทรงปรับปรุงงานการคลัง โดยการตราพระราชบัญญัติ หอรัษฎากรพิพัฒน์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในพระบรมมหาราชวังสำหรับเป็นที่ทำการของกรมพระคลังมหาสมบัติ มีเจ้าพนักงานบัญชีกลางทำหน้าที่รวบรวมบัญชีพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังทั้งปวง และตรวจตราเงินภาษีอากรที่เจ้าภาษีนายอากรนำส่งต่อพระคลังให้ครบถ้วน และในปีพุทธศักราช ๒๔๑๘ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติกรมพระคลังมหาสมบัติ ว่าด้วยกรมต่าง ๆ ซึ่งจะเบิกเงินส่งเงิน จัดระเบียบราชการในกรมพระคลังมหาสมบัติให้มีอธิบดีเป็นประธาน เรียกชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า มินิสเตอร์ออฟฟิแนนซ์ จึงเห็นได้ว่ากรมพระคลังมหาสมบัติ มีฐานะเหมือนกระทรวง และผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดีก็มีฐานะเป็นเสนาบดี ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๓๓ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติพระธรรมนูญหน้าที่ราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ยกฐานะกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ลำดับที่ ๗ และทรงดำรงตำแหน่งตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช ๒๔๕๐-๒๔๖๕) รวมเป็นเวลา ๑๕ ปี นับเป็นเสนาบดีที่อยู่ในตำแหน่งนานที่สุดในบรรดาเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จำนวน ๖๐ คน ตั้งแต่ตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (พุทธศักราช ๒๔๑๘) จนถึงปัจจุบัน ในระหว่างที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินี้ ได้ทรงปรับปรุงงานการเงินการคลังของประเทศหลายอย่างหลายประการ ทั้งในรูปของกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และการปรับปรุงการปฏิบัติงาน และหน่วยงานในกระทรวง ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ **กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ)** เล่มนี้ กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ดังกล่าวหลายฉบับได้มีการปรับปรุงแก้ไขใหม่ และใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันนี้ในชื่อเดิม เช่น พระราชบัญญัติเงินตรา พระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พระราชกฤษฎีกาค่าเช่าบ้านข้าราชการ และระเบียบการเบิกจ่ายเงินจาก

คลัง ฯ เป็นต้น และมีกฎหมายฉบับหนึ่งซึ่งได้มีการยกร่างตั้งแต่ประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๕๕ แต่ต้องใช้เวลาปรึกษากับรัฐบาลนานาประเทศที่มีสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นเวลานานถึง ๑๔ ปี จนได้ทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไปแล้วจึงได้ประกาศใช้คือ พระราชบัญญัติศุลกากร พุทธศักราช ๒๔๖๙ ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ยังใช้อยู่จนถึงปัจจุบันนี้ แต่ก็ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้งและขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างปรับปรุงใหม่ทั้งฉบับ

สำหรับการปรับปรุงการปฏิบัติงานและหน่วยงานในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่สำคัญได้แก่ การโอนงานการจัดเก็บภาษีอากรโดยกรมสรรพากรนอกในสังกัดกระทรวงมหาดไทย และกรมสรรพากรในในสังกัดกระทรวงนครบาลมาอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และรวมงานของทั้งสองกรมนี้จัดตั้งเป็นกรมใหม่เพื่อรับผิดชอบเรียกว่า กรมสรรพากร ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ และในปีเดียวกันก็ได้ทรงจัดตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดินขึ้นในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ สำหรับทำหน้าที่ตรวจหน่วยราชการที่รับหรือเบิกจ่าย หรือเก็บรักษาเงินแผ่นดิน ซึ่งกรมนี้เป็นต้นกำเนิดของสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินในปัจจุบัน

ผลงานเกี่ยวกับการเงินการคลังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ที่ปรากฏในหนังสือ กรมพระจันทบุรี (เมื่อดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ฯ) เล่มนี้ จึงเป็นหลักฐานยืนยันถึงพระปรีชาสามารถและความรอบรู้เชี่ยวชาญในเรื่องการเงินการคลังของเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติพระองค์นี้ ที่ได้ทรงวางรากฐานของการบริหารการเงินการคลังให้กระทรวงการคลังและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ใช้ปฏิบัติสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ดร. พันธ์ สิมะเสถียร

พระประวัติ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ
ทรงถ่ายครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒

**Last photograph of H.R.H. Prince Chandaburinarünath
take in B.E. 2472 (1929).**

พระประวัติ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ (ลำดับที่ ๑๒ ในจำนวนพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งหมด) ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาอ่อน^(๑) ประสูติในพระบรมมหาราชวังเมื่อวันจันทร์ เดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ ทรงพระนามว่าพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณ (ต้นราชสกุล กิตติยากร)

ราว พ.ศ. ๒๔๒๕ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีพระชันษาห้าขวบครั้นวัยเยาว์มี ๔ พระองค์ คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ), พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์), พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี), และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช (จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช) เมื่อทรงเจริญพระชันษาพอจะศึกษาอักษรสมัยได้ทั้ง ๔ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาเล่าเรียนพร้อมกัน และ ณ สถานที่เดียวกัน คือในสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้ซึ่งถวายพระอักษรภาษาไทย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ ที่เก่งกรรณกหน้าประคตนามราชกิจในพระบรมมหาราชวังปัจจุบันนี้

(๑) ตามหนังสือราชสกุลจักรีวงศ์และราชสกุลพระเจ้าตากสินมหาราช โดยธำรงศักดิ์ อายวัฒน์ มีความว่า เจ้าจอมมารดาอ่อนเป็นธิดาพระยาพิสดารสมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) สกุลจีน แซ่เล่า เดิมเป็นเจ๊สาว มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงภานัวิเศษ ต่อมาเลื่อนเป็นพระภานัวิเศษ เป็นผู้คิดขุดคลองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชื่อว่า “คลองภานัวิเศษ” ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นพระยาพิสดารสมบัติบริบูรณ์ นอกจากเป็นผู้คิดขุดคลองดังกล่าวแล้วยังเป็นเจ้าของเรือกลไฟชื่อ “เจ้าพระยา” ซึ่งเป็นเรือเมล์เดินระหว่างกรุงเทพฯ – สิงคโปร์ เป็นกราวแรก และมีอยู่แต่ลำเดียวในเวลานั้น ท่านผู้นี้มีกรวาชชื่อ “ปราง” เป็นมารดาของเจ้าจอมมารดาอ่อน

ครั้นเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ดังออกพระนามมาแล้ว ทรงศึกษาอักษร
วิธภาษาไทยในชั้นประถมได้แล้ว ก็โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเรียนวิชาภาษาอังกฤษชั้นต้นในสำนัก
ครูรวมสามี่ ซึ่งตั้งอยู่ที่โรงทหารมหาดเล็กตรงมุมตึกข้างประตูพินานไชยศรีด้านตะวันออก ทั้ง ๔
พระองค์ทรงศึกษาอยู่ที่นั่นจนถึง พ.ศ. ๒๔๒๖ เมื่อโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบตั้งขึ้น
เรียบร้อยแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ไปศึกษาวิชา
ภาษาไทยชั้นมัธยมที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งพระยาโอวาทวรกิจ (แก่น โอวาท
สาร) เปரியู เป็นอาจารย์ใหญ่ ส่วนครูที่สอนประจำพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์นั้น ก็คือ
เจ้าพระยาบรมราช (ปิ่น สุขุม) เปரியู เมื่อครั้งยังเป็นมหาดเล็กรับราชการในตำแหน่ง
ครูโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และยังไม่มียศดาศักดิ์ มหาบัณฑิต เป็นผู้มั่งอภัยยศดี
ฉลาดในการสอน วางตนต่อพระเจ้าลูกยาเธอเหมาะ ไม่ “ประจบลูกศิษย์” และไม่วางตน
ข่มจนเกินไป พระเจ้าลูกยาเธอทรงเคารพและยำเกรง โปรดและทรงสนิทสนมกับมหาบัณฑิต
และทั้ง ๔ พระองค์ทรงมีความรู้รวดเร็ว

พ.ศ. ๒๔๒๗ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ มีพระชนมายุ ๑๑ ปี จึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้า
ลูกยาเธอพร้อมกันสามพระองค์ คือ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
และกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อมีการสมโภชโสกันต์ครั้งนั้น ก็ได้พระราชทานทูตียจุ
จอมเกล้าพิเศษพระเจ้าลูกยาเธอทั้งสี่พระองค์คือรวมทั้งกรมหลวงปราจิณกิติบดีด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้โปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ดังออกพระนามมา
แล้วทรงผนวชเป็นสามเณร ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์ ประทับ ณ วัด
บวรนิเวศ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งยังดำรงพระ
อิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นพระอภิบาล ส่วนเรื่องราวที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขอร้องให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
วชิรญาณวโรรสเป็นพระอภิบาลนั้น มีปรากฏตามพระราชหัตถเลขา ดังต่อไปนี้

ที่ ๑๗๖ วัน ๖ ๑๐ ๒ ค่ำ ปวศก นศก ศักราช ๑๒๔๖

กราบนมัสการมายัง กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยลูกชายสี่คนที่โกนจุแล้ว แลยังจะโกนต่อไปอีกนั้น เหม่อมฉันเห็นว่ายังเล็กอยู่ จะเป็นเล่นตุ๊กตามากไป จึงไม่คิดว่าจะบวช จะไว้บวชพระทีเดียว แต่ข้างฝ่ายมารดา ญาติพี่น้องเขาอยากจะให้บวชตามธรรมเนียม ด้วยถือกันว่าบวชเณรเป็นส่วนของมารดา จะไปให้เขาขาดทุนเสียก็ดูไม่ดี จึงจะผ่อนให้เขาชนมยงค์บ้าง ตัวเด็กนั้นก็ขยันขันแข็งว่าจะบวชได้ แต่หม่อมฉันไม่ใคร่จะไว้ใจเลย เพราะเด็กนั้น การบวชนั้นต้องถวายเสด็จอุปัชฌาย์ ทรงบวชให้ แต่จะไปอยู่วัดบวรนิเวศ กลัวจะไปชุกชนกวนพระทัยท่าน ท่านก็จะทรงเกรงใจเสีย ไม่ใคร่จะว่ากล่าวอันใด จะไปออกถึงเหมือนอย่างลูกพระปิ่นเกล้า ไม่เป็นที่ชอบใจเลย ในเวลาลูกบวชเชิญเสด็จมาอยู่วัดบวรนิเวศ พอจะได้กำกับดูแลว่ากล่าวสั่งสอน ให้เป็นประโยชน์บ้าง คงจะมีความกลัวไม่อาจจวนวายอันใดไป คิดว่าจะไม่ให้อยู่เข้าพรรษา ด้วยกำหนดจะให้ออกไปเมืองนอกเสียในเดือน ๘ ประกา สัปตศก จะอยู่ได้ ๗ วัน ๑๐ วัน ๑๕ วัน อย่างไรก็ตามที่ ขอกราบทูลมาให้ทรงทราบเสียก่อน จะได้เตรียมพระองค์ไม่ให้การงานทั้งปวงเสียไป

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ทรงผนวชสามเณร ทรงค้างอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ๑ คืน รุ่งขึ้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนินนำพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ไปส่งฝากฝังไว้กับสมเด็จพระอุปัชฌาย์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อประทับอยู่ประมาณ ๑๐ วัน พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ พร้อมด้วยสมเด็จพระอุปัชฌาย์ และพระอภิบาลก็เสด็จไปประทับ ณ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปอิน และในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปเยี่ยมพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ณ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติด้วย จากนั้นอีกประมาณ ๕ วัน พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ก็ทรงลาผนวชสามเณร รวมเวลาทรงผนวชอยู่ ๒๐ วัน แล้วเสด็จกลับเข้าประทับในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเตรียมพระองค์ไปทรงศึกษาเล่าเรียนวิชา ณ ทวีปยุโรปต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราชาวาทแก่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ ดังได้ออกพระนามมาแล้วเกี่ยวกับเรื่องที่จะเสด็จไปทรงศึกษาเล่าเรียน ณ ต่างประเทศ ดังมีความต่อไปนี้

(๑๑)

(11)